

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA BOLALARNI TARBIYALASHDA ERTAK VA HIKOYALARNING O'RNI

Sayfullayeva Shaxinabonu Obidjon qizi

Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi Buxoro viloyati hududiy boshqarmasining Qorako'l pedagogika texnikumi maxsus fan o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14888330>

Annotatsiya. Maqola maktabgacha ta'limda bolalarning tarbiyasida ertak va hikoyalarning o'rnini tahlil qiladi. Ertaklar bolalarga axloqiy me'yorlarni o'rgatish, ezgulik va yovuzlikni ajratishda yordam beradi. O'zbek xalq ertaklari, masalan, "Zumrad va Qimmat," "Boy ila gado," va "Bo'ri va tulki" ertaklarining tarbiyaviy ahamiyati ko'rsatilgan. Maqolada, shuningdek, maktabgacha ta'limda ertaklarni samarali joriy etish uchun pedagogik usullar, qo'g'irchoq teatri va sahnalashtirishning roli tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, ertak, hikoya, tarbiya, xalq ertaklari, pedagogik usullar, qo'g'irchoq teatri, sahnalashtirish.

THE ROLE OF FAIRY TALES AND STORIES IN THE EDUCATION OF CHILDREN IN PRESCHOOL EDUCATION

Abstract. The article analyzes the role of fairy tales and stories in the education of children in preschool education. Fairy tales help children learn moral values, distinguish good from evil. The educational value of Uzbek folk tales, such as "Zumrad and Qimmat," "Boy ila gado," and "Bo'ri and tuliki," is shown. The article also analyzes the role of pedagogical methods, puppet theater, and staging for the effective introduction of fairy tales in preschool education.

Keywords: Preschool education, fairy tale, story, education, folk tales, pedagogical methods, puppet theater, staging.

РОЛЬ СКАЗОК И РАССКАЗОВ В ВОСПИТАНИИ ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Аннотация. В статье анализируется роль сказок и рассказов в воспитании детей в дошкольном образовании. Сказки помогают детям усвоить моральные ценности и научиться различать добро и зло. Показано воспитательное значение узбекских народных сказок, таких как «Зумрад и Киммат», «Бай ила гад», «Бор и Лисица». В статье также анализируются педагогические методы, кукольный театр и роль инсценировки в эффективном внедрении сказки в дошкольное образование.

Ключевые слова: Дошкольное образование, сказка, рассказ, воспитание, народные сказки, педагогические методы, кукольный театр, постановка.

Maktabgacha yosh davri bola shaxsining shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, bu davrda berilgan ta'lim-tarbiya butun umrga asos bo'ladi. Shu bois bugungi kunda maktabgacha ta'lim muassasalariga bolalarni xalqning boy milliy, madaniy-tarixiy merosi va ma'naviy-axloqiy qadriyatlari ruhida tarbiyalash muhim vazifa etib qo'yilgan. Xalq og'zaki ijodi namunalaridan bo'lgan ertak va hikoyalar ana shu vazifani amalga oshirishga xizmat qiluvchi asosiy vositalardan biridir. Ertaklar bolani ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurash bilan tanishtirib, axloqiy tushunchalarni oson va samimiy shaklda yetkazadi. O'zbek xalq ertaklari asrlar davomida avlodlar ongiga ezgulik urug'ini sepib kelgan. Ertaklar bola ruhiyatiga chuqur ta'sir ko'rsatadi – ular bolaga o'z his-tuyg'ularini tushunishga, qo'rquv va tashvishlarini yengishga ko'maklashadi. Masalan, ertak qahramonlari boshdan kechiradigan sinov va sarguzashtlar bolaga real hayotdagi qiyinchiliklarni ramziy ravishda ko'rsatib beradi. Ertaklarda odatda yaxshilik yomonlikni yengadi va **har doim yaxshilik g'olib bo'lishi** bolaga ruhiy tasalli beradi. Bunday ijobiy yakunlar bola ruhiyatida optimizm, ertangi kunga ishonch uyg'otadi. Ertaklar axloqiy tarbiyada alohida ahamiyatga ega. Ular orqali bolalar yaxshilik va yomonlik me'yorlarini farqlashni o'rganadilar. Xalq ertaklarida ijobiy va salbiy qahramonlar o'rtasidagi qarama-qarshilik orqali ezgulik va yovuzlikning oqibatlari namoyon qilinadi. Bola ertakni tinglar ekan, qahramonlarning ijobiy va salbiy tomonlarini solishtirib, o'z xulq-atvorining to'g'ri yoki noto'g'ri ekanini anglashga intiladi. Masalan, yaxshi qahramon mehr-oqibat ko'rsatsa, yomon qahramon jazoga uchraydi – shu tarzda bola ma'naviy saboq oladi.

O'zbek xalq ertaklari orasida "**Zumrad va Qimmat**" ertagi tarbiyaviy jihatdan ayniqsa e'tiborlidir. Ertakda ikki qizning – biri mehnatkash, kamtar va xushfe'l (Zumrad), ikkinchisi esa dangasa, injiq va dimog'dor (Qimmat) – taqdiri tasvirlanadi. Mehribon va odobli Zumrad tabiatga, qushlarga, hayvonlarga mehribonligi tufayli mo'jizaviy ravishda mukofotlanadi; aksincha, ishyoqmas Qimmat o'zining injiqligi va yovuzligi uchun jazolanadi. Ushbu ertak bolalarga **mehnatsevarlik, halollik, saxiylik, tabiat va insonga mehr** kabi fazilatlar qadrli ekanini o'rgatadi. Bu ertak orqali yaxshi xulq-atvorning ahamiyati ongga singadi. "**Boy ila gado**" ertaklari mavzusi xalq og'zaki ijodida ko'p uchraydi. Bunday ertaklarda boy odamning ochko'zligi va kibr-havozi qoralanadi, kambag'al (gado)ning esa odatda dono va halol ekani ko'rsatiladi. Odatda voqealar rivoji boyning maqtanchoqligi yoki ziqnaligi sabab kulgili yoki achinarli yakun topishi

bilan tugaydi. **Ma'naviy boylik** moddiy boylikdan ustunligi g'oya sifatida ilgari suriladi – ertak oxirida boy o'z xatosini tushunib yomon oqibatga qoladi, kambag'alning esa ko'ngil tozaligi yutuq keltiradi. Xalq "Yaxshilikka yaxshilik – har kimning ishidir, yomonlikka yaxshilik – faqat mardning ishidir" degan maqol bilan ifodalaganidek, **"Boy ila gado"** ertagi ham yaxshilik va saxiylik baribir zafar quchishini ko'rsatadi. Bolalar eng ko'p sevib tinglaydigan ertaklardan yana biri – hayvonlar haqidagi **"Bo'ri va tulki"** ertaklaridir. Bu ertaklar kulgili shaklda **bo'ri** va **tulki** obrazlari orqali muayyan xulqiy xususiyatlarni tasvirlaydi. O'zbek xalq ertaklarida bo'ri odatda qonxo'r, nodon va sodda mahluq sifatida gavdalanadi, tulki esa ayyor va hiylagar obrazdir. Masalan, **"Bo'ri bilan tulki"** ertagida tulki o'zining makkorligi bilan och bo'rini laqillatib, undan qutuladi – voqea bolalarga aldamchi va ochko'z bo'lmaslik sabog'ini beradi.

Maktabgacha yoshdagi bola ko'pincha ertak qahramonlariga taqlid qiladi, ularga o'xshashga intiladi. Ertaklar bolaning xarakter tarbiyasida muhim o'rin tutadi – kichkintoy o'zini sevimli qahramoni o'rniga qo'yib ko'rib, uning ijobiy fazilatlarini o'zlashtirishga harakat qiladi. *"Bola ertakni tinglar ekan, o'zini ertakdagi ijobiy qahramon sifatida tasavvur etadi"*, bu esa unda o'sha qahramonga xos xislatlarni shakllantirishga yordam beradi. Masalan, ertak qahramoni mard va oliyjanob bo'lsa, bola ham jasoratli bo'lishni orzu qiladi; qahramon mehnatkash bo'lsa, bola ham unga ergashadi. Shu tariqa ertaklar orqali **jasorat, mehnatsevarlik, rostgo'ylik, mehribonlik, sadoqat** kabi fazilatlar bolalarning qalbiga singadi. Ertaklardagi ijobiy va salbiy obrazlar bola xulq-atvorini shakllantirishda ko'zgu vazifasini o'taydi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ertak va hikoyalarni ta'lim-tarbiya jarayoniga samarali joriy etish uchun turli pedagogik usullardan foydalaniladi. **Ertak aytib berish** – bolalarni tarbiyalashning eng qadimiy, shu bilan birga eng ta'sirchan usullaridan biri. Tarbiyachi yoki otana ertakni ifodali, qiziqarli tarzda so'zlab berishi juda muhimdir. Bolaga ertak o'qish yoki aytib berish uchun uning xotirjam va kayfiyati yaxshi bo'lgan vaqtini tanlash, hamda ertakni jonli intonatsiya bilan ifodali o'qish lozim – shunda ertak bolaga kuchliroq ta'sir qilib, ko'proq ijobiy his-tuyg'ular baxsh etadi. Ertak matnidagi takroriy satrlar, qiziqarli dialoglar jarayonida bolalarni ham jalb etish – masalan, ba'zi jummalarni birgalikda takrorlash – ularning ishtiyoqini yanada oshiradi. Shuningdek, ertak davomida bolalarga qisqa savollar bilan murojaat qilib, ularning diqqat-e'tiborini oshirish mumkin. Bu usullar bolalarda **tinglash** va **idrok etish** ko'nikmasini rivojlantiradi, tasavvurida ertak manzaralarini jonlantiradi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida **qo'g'irchoq teatri** va **ertaklarni sahnalashtirish** faoliyati ham keng qo'llaniladi. Bolalar ertakni faqat tinglabgina qolmay, sahnada ko'rib ifodalashsa, tarbiyaviy ta'siri yanada ortadi.

Tadqiqotlarga ko'ra, sahnalashtirilgan ertaklar orqali **bola ko'rgani eshitganidan kuchliroq ta'sir ko'rsatadi va xotirasida uzoq saqlanadi**. Masalan, tarbiyachilar ertak syujetini sodda sahna ko'rinishi sifatida namoyish etishadi: qo'g'irchoqlar yoki rollarni bajarayotgan bolalar orqali ertak voqealari jonlantiriladi. Bunday teatrlashtirilgan mashg'ulotlar bolalarga katta quvonch va zavq bag'ishlaydi. **Bolalar ham jarayonda ishtirok etishi** – masalan, oddiy rollarni ijro etishi – ularning qiziqishini oshiradi va o'ziga ishonchini mustahkamlaydi. Ertak tomoshasidan so'ng tarbiyachi bolalar bilan birgalikda qahramonlarning xatti-harakatini, odobini muhokama qiladi. Shu tariqa bolalar spektakldan olgan tassurotlari asosida ezgulik va yovuzlik haqida xulosa chiqaradilar, **yaxshilik qilishga intilish tuyg'usi** shakllanadi. Bundan tashqari, maktabgacha ta'limda **ertak orqali ijodiy faoliyatni rivojlantirish** usullari ham qo'llaniladi. Masalan, ertak tinglagach, bolalarga “ertak davomida nima bo'lishi mumkin edi?” kabi savollar berish orqali ularning ijodiy tafakkurini rag'batlantirish mumkin. Ba'zi bog'chalarda bolalar **ertakni sahnalashtirishdan** tashqari, **rasm chizish** yoki **ertakni davom ettirish** kabi faoliyatlar orqali o'z tasavvurlarini ifodalaydilar. Bu usul bolalarning nutqini, tasavvurini va kichik motorika qobiliyatlarini rivojlantiradi. **Ertak terapiyasi** amaliyotida esa tarbiyachilar muayyan bola yoki guruhda kuzatilgan muammoga mos ertak tanlab, uni aytib berishadi – bola ertak qahramonining misolida o'z muammosini yechimini topishga undaladi. Masalan, janjalkash bola haqida ertak eshitgan bolada mulohaza paydo bo'lib, u o'z xulqini tahlil qila boshlaydi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ertaklardan unumli foydalanish bolalarda ibratli xislatlarni kamol toptirish, ularning ma'naviy olamini boyitish va tafakkurini o'stirish uchun juda foydali. **Ertak olamini tarbiya jarayonida to'liq ishga solish kerak** – zero ertak bilan o'sib ulg'aygan farzandning ma'naviy dunyosi boy, qalbi ezgulik sari moyil bo'lib voyaga yetadi. Shu sababli, tarbiyachilar va ota-onalarga tavsiya etiladiki, bolalarga imkon qadar ko'proq badiiy ertak va hikoyalar o'qib bersinlar, ularni birgalikda tahlil qilsinlar. Eng yaxshi milliy ertaklar bilan birga jahon xalqlari ertaklaridan ham namunalar hikoya qilib berish bolaning dunyoqarashini kengaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, ertak va hikoyalar orqali berilgan tarbiya bolaning ongi va qalbida chuqur iz qoldiradi. Bunday tarbiya usuli bolaga zo'raki nasihatdan ko'ra ancha ta'sirchan bo'lib, u ongli ravishda yaxshi xulqni tanlashga intiladi. Milliy ertaklarimizning har birida mujassam bo'lgan ezgulik, mardlik, halollik kabi fazilatlar bolalarimizning xarakteriga singib borsa, kelajakda ma'naviy barkamol, ongli va mehribon avlod voyaga yetishiga zamin hozirlanadi. Ertaklar – bu

bolaga beriladigan eng bebaho ma'naviy tuhfalardan bo'lib, ularning tarbiyaviy salohiyatini to'la safarbar etish bugungi kunning dolzarb vazifasidir.

REFERENCES

1. **Choriyeva N.** *“O‘zbek xalq ertaklarining bola tarbiyasidagi o‘rni”*. – Obshestvo i innovatsii ilmiy jurnali, 2023 yil, 4(2/S) son, 52-55 bet, researchgate.net.
2. **Jumaboyev M.** *“Bolalar adabiyoti”*. – Toshkent: (darslik), yil noma'lum, ziyouz.com.
3. **"Ertak" maqolasi** – O‘zbek tilidagi Vikipediya ensiklopediyasi, uz.wikipedia.org.
4. **Xo‘jayev F., Mamatqulov B.** *“Maktabgacha ta'lim muassasalarida ertaklarni sahnalashtirishning ahamiyati”*. – Inter Education & Global Study ilmiy-metodik jurnali, 2023, cyberleninka.ru.
5. **Maxmutazimova Yu.R., Xamrayeva D.R.** *“Maktabgacha yoshdagi bolalarni ta'lim-tarbiyasida ertaklardan foydalanishning zaruriyati”*. – Inter Education & Global Study jurnali, 2024, researchgate.net.